

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА ТА НАВЧАННЯ

УДК 37.011.3-051:159.947.3

DOI [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-5\(359\)-15-24](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-5(359)-15-24)

Желанова Вікторія В'ячеславівна,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри освітології та психолого-педагогічних наук
Київського університету імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна.

v.zhelanova@kubg.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0001-9467-1080>

Рій Юлія Володимирівна,

аспірантка кафедри освітології та психолого-педагогічних наук
Київського університету імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна.

y.rii.asp@kubg.edu.ua

<https://orcid.org/0009-0008-9615-1466>

ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНА САМОВДОСКОНАЛЕННЯ В МІЖДИСЦИПЛІНАРНОМУ КОНТЕКСТІ

Процес глобалізації сучасного світу, інтеграція освіти України до європейського освітнього простору, трансгресивна соціокультурна реальність суспільства в XXI столітті об'єктивно зумовлюють постійне і стрімке оновлення всіх його сфер. Такий формат сучасного життя змінює вимоги до особистості вчителя у напрямі його готовності до сприйняття нових фактів, понять, їх усвідомлення та трансформації у контексті розвитку своєї ідентичності. До того ж Українське суспільство, що перебуває зараз у стані війни, характеризується високим темпом соціальних змін, зокрема трансформаціями в освіті, оскільки освіта є однією з ключових суспільних інституцій. Сучасний заклад загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО) потребує компетентного, конкурентоспроможного педагога, який володіє психолого-педагогічною теорією, впроваджує інноваційні освітні технології, творчо підходить до виконання професійних обов'язків, здатний до самовдосконалення. Варто відзначити, що феномен самовдосконалення набуває суттєвої актуальності, оскільки саме самовдосконалення створює умови для професійного та особистісного розвитку особистості.

Відтак, беручи до уваги складність і багатоаспектність феномена самовдосконалення як важливої професійної якості сучасного педагога, а також урахувавши інтегрований, міждисциплінарний статус сучасної науки, вважаємо доцільним розглянути процес самовдосконалення у міждисциплінарному вимірі.

Базові принципи міждисциплінарної методології висвітлено в наукових працях А. Філіпенко, А. Колога. Освітологічний аспект міждисциплінарності обґрунтовано в працях В. Огнев'юка, В. Сисоєвої. Трактатування принципів міждисциплінарності як основи освітніх інновацій представлено в студіях Ж. Аллака, Р. Акоффа, К. Ангеловські, В. Андрущенко, І. Зязюна, Н. Ничкало, П. Сауха. Варто відзначити, що феномен самовдосконалення пройшов тривалу генезу й почав досліджуватись ще античними філософами (Сократ, Аристотель, Квінтіліан, Сенека, Демокрит). Вивчення самовдосконалення в контексті ідей саморозвитку особистості, її здат-

ності до самовдосконалення досліджували Л. Виготський, М. Монтессорі. Самовдосконалення у форматі професійного розвитку особистості вивчали В. Андрущенко, В. Кремень, В. Луговий, Е. Зеєр, О. Матвієнко. Аспект інтеграції самовдосконалення й самореалізації педагога розкрито в працях Г. Балла. Проблеми самоактуалізації та саморозвитку розглянуто в студіях зарубіжних науковців (А. Маслоу, Г. Олпорт, Р. Бернс, К. Роджерс). Однак, попри досить широке дослідження феноменів самовдосконалення та міждисциплінарності в сучасному науковому дискурсі, проблема самовдосконалення саме в міждисциплінарному вимірі представлена лише фрагментарно.

Метою статті є аналіз феномена самовдосконалення у міждисциплінарному вимірі.

Феномен самовдосконалення активно досліджували у філософії починаючи з часів античності. Маємо відзначити, що аналіз філософських шкіл античності має велике значення для вивчення феномена «самовдосконалення».

У філософії розглядають поняття самовдосконалення як процес, що триває протягом всього свідомого життя особистості (Єрахторіна, 2013). Феномен самовдосконалення досліджували такі філософи, як Епікур, Сократ, Демокрит, Аристотель, Лукрецій. Давньоримські філософи залишили цінні поради щодо самовдосконалення особистості у всіх аспектах.

Особливу увагу процесу самовдосконалення приділяв Епікур. Він стверджував, що життя людини полягає у надії на саму себе. Епікур вважав самокритику початком спасіння людини, тобто самовдосконалення (Грищенко, 2019).

Сократ визначає людину як основний об'єкт наукового пізнання. Він ототожнював феномен саморозвитку особистості з пізнавальним процесом. Відоме висловлювання Сократа «пізнай самого себе» вказує на спрямування теорії філософа – самопізнання, з якого і розпочинається процес самовдосконалення особистості (Яблонська, 2015).

Найвидатніший філософ стародавнього часу Аристотель розглядає процес самовдосконалення як ставлення людини до себе. Мислитель у своїх працях розглядав ідею душі людини. Він визначав душу людини як форму живих істот і вважав її (душу) рушійною силою життєдіяльності, саморозвитку, самовдосконалення людини. На думку видатного філософа, сила волі людини повинна допомагати розуму в подоланні пристрастей (Тертична, 1999).

Переломним часом в історії вивчення феномена «самовдосконалення» прийнято вважати XVII–XVIII сторіччя. Саме в цей період у філософів (Д. Бентхем, К. Гельвецій) виникає думка, про те що самовдосконалення – це зростання у часі, тобто особистість поступово набуває характеристик, які спочатку готують підґрунтя, а тільки потім формують нові якості особистості. Саме в цей час у філософів виникає думка, що можна самовдосконалюватися за допомогою інших людей, що процес самовдосконалення – це не просто набуття людиною певного стану, а й зростання у часі. З початку XVII сторіччя феномен самовдосконалення більше не розглядають як особливий стан особистості, людського духу, якого можна досягти тільки за допомогою певного способу життя або віри. Самовдосконалення розглядається як процес переходу у нову якість особистості, процес поступовий та різноплановий.

Філософи XII–XVIII сторіччя приділяли значну увагу проблемам особистості, сенсу її життя. Так, Г. Сковорода, видатний вітчизняний філософ того часу, стверджує, що у людини поєднується «божественна сила» і «справжня» людина (Єрахторіна, 2013), саме поєднання цих двох аспектів в особистості і є процесом самовдосконалення. Філософія Г. Сковороди – це вчення про спорідненість природних здатностей людини і вибору спорідненого роду діяльності, як громадської так і професійної, що власне і є змістом процесу самовдосконалення особистості.

Друга половина XVIII – перша половина XIX ст. характеризується суттєвими змінами в розумінні феномена самовдосконалення. Представники німецької класичної філософії все більше уваги приділяють людській сутності, критеріям науковості, критичній самосвідомості. Великий внесок у розуміння сутності феномена самовдосконалення зробив видатний німець-

кий філософ І. Кант. Система самовиховання І. Канта спрямована на оволодіння своєю особистістю. Він вважав, що кожна людина визначає себе сама, а отже і творить своє майбутнє, оволодіваючи своєю особистістю. Основою самовдосконалення, на думку І. Канта, є моральний ідеал (Грищенко, 2019).

Інших поглядів на феномен самовдосконалення дотримувався Г. Гегель. На його думку, основою феномена самовдосконалення та взагалі буття кожного індивіда є сенсо-ціннісне самоствердження. Сенсо-ціннісне самоствердження полягає у тому, що все повинно відбуватися із задоволенням. Кожна потреба в житті людини повинна мати особистісне розуміння, відповідати особистим поглядам та приносити задоволення (Хатунцева, 2018)

Серед українських філософів початку ХІХ сторіччя, які зверталися до явища самовдосконалення особистості, слід назвати П. Юркевича. Змістом його праць є «філософія серця». У центрі філософських підходів П. Юркевича – наукові праці про «серце» людини як символ внутрішнього світу, людських переживань та емоцій. Серце людини постає центром духовного життя, пізнавальних дій душі, центром морального життя людини. На думку філософа, саморозвиток – це «гармонійне співвідношення між знанням і вірою» (Срахторіна, 2013).

У 80-ті роки ХХ сторіччя закладаються основи для розгляду самовдосконалення особистості в межах філософсько-гносеологічного (Ю. Злотніков), філософсько-етичного (Л. Ігнатовський, В. Лозовий, Д. Шимановського) і філософсько-соціологічного (С. Семковський, Л. Сохань) напрямів.

Філософські течії сьогодення підтримують гармонійне існування людини. Процес самовдосконалення людини зосереджений не на зміні об'єкта, а на змінах самого суб'єкта. Сучасні умови життя людини вимагають перебудови поведінки людини, свідомості, поєднання духовної та інтелектуальної сфери.

Отже, філософське розуміння самовдосконалення пов'язане з розглядом його трьох форм – ідеалістичної, матеріалістичної та діалектичної – та трактуванням його як процесу, що спрямований на розвиток особистості й визначається її внутрішніми мотивами до самовдосконалення. При цьому у сучасній філософії відбувається обґрунтування суспільної зумовленості процесу самовдосконалення.

Психологічне тлумачення самовдосконалення пов'язане з виявленням механізмів і закономірностей зростання особистості, шляхів і засобів її роботи над собою. Феномен самовдосконалення особистості у психології досліджується у контексті розвитку духовності, самовдосконалення, саморозвитку, самовиховання особистості (А. Маслоу, В. Біблер, Г. Костюк, К. Роджерс, Л. Виготський, М. Боуен, Р. Бернс).

Наведемо три основних аспекти розгляду самовдосконалення в психології: 1) самовдосконалення – явище, що розкриває можливості людини, її сутність (Грищенко, 2019); 2) самовдосконалення – явище самоактуалізації особистості (Р. Бернс, І. Бех, М. Боуен, Г. Костюк, А. Маслоу, К. Роджерс); 3) самовдосконалення – якість, що сприяє духовному росту особистості і виявляє можливості свідомості та самосвідомості людини (М. Боришевський, М. Савчин) (Боришевський, 2013).

Більш узагальнене і розширене трактування поняття «самовдосконалення» подане у словнику з психології. «Самовдосконалення – це творче ставлення індивіда до самого себе, створення ним самого себе в процесі активного впливу на зовнішній і внутрішній світ з метою їх перетворення, яке розкриває ставлення до самовдосконалення з позиції теорії суб'єктивності та розглядає процес самовдосконалення особистості як усвідомлений, творчий процес саморозвитку» (Войтко, 1982).

Позиції представників гуманістичного та феноменологічного напрямів дослідження феномена самовдосконалення у психології полягають у тому, що представники цих напрямів (Р. Бернс, Л. Виготський, А. Маслоу, К. Роджерс) розглядають процес самовдосконалення як

найвищу потребу особистості. У гуманістичному напрямі дослідження феномена самовдосконалення у контексті прагнення особистості до вершини досконалого описується через поняття самоактуалізації, тобто прагнення особистості до найвищого вияву своїх особистісних можливостей.

На думку А. Маслоу, самоактуалізація, що є близькою до особистого самовдосконалення, є найвищою потребою особистості (піраміда потреб А. Маслоу) (Грищенко, 2019). Процес самовдосконалення особистості відіграє провідну роль в особистісному зростанні індивіда (людини) та досягнення ним вершини розвитку шляхом постійної роботи над собою. А. Маслоу стверджував, що розвиток особистості відбувається завдяки реалізації її можливостей. Головним у розвитку самореалізації особистості є виявлення задатків та інтересів, здібностей, закладених природою.

На думку К. Роджерса, основною рушійною силою самовдосконалення є поєднання «Я» реального і «Я» ідеального. Самовдосконалення особистості відбувається під час взаємодії із зовнішнім середовищем, з іншими людьми. Саме таке поєднання є потужним поштовхом до самовдосконалення особистості (Пророк, 2012). Отже, характерною особливістю гуманістичної концепції є те, що особистість виступає суб'єктом процесу самовдосконалення й саморозвитку.

Р. Бернс трактує саморозвиток як сукупність уявлень особистості про себе, пов'язаних з оцінкою себе. Вчений розглядає самовдосконалення як феномен особистості, що є головною ознакою психічного здоров'я та забезпечує самореалізацію особистості (Пророк, 2012).

Сучасне трактування поняття «самовдосконалення» особистості, психологічні особливості та чинники становлення процесу самовдосконалення розглядаються у колективній монографії «Психолого-педагогічні основи процесу самовираження особистості» (Л. Сердюк, Т. Яблонська, Н. Володарська, І. Данилюк, О. Пенькова). Вченими розкривається психологічна сутність процесу самовираження особистості та самовдосконалення як одного з його основних механізмів, визначається співвідношення понять «самовираження», «самоздійснення», «самовиховання», «самовдосконалення», «саморозвиток», «самоактуалізація», «самореалізація» (Сердюк, Яблонська, Данилюк, Пенькова, Володарська, 2015).

Як бачимо, у психології висвітлюється низка понять, що є близькими і суміжними за змістом до самовдосконалення, а саме: «самовираження», «саморозвиток», «самоактуалізація», «самовиховання», «самореалізація», «особистісний розвиток». Спільним для всіх цих понять є внутрішня потреба людини, спрямована на розвиток свого внутрішнього потенціалу.

Аналізу підходів до проблеми визначення поняття «самовдосконалення» у психології присвячені наукові публікації (Н. Пророк, Н. Орішко, Т. Яблонської). Т. Яблонська визначає самовдосконалення як вищу форму усвідомленого саморозвитку особистості, яка має на меті постійну внутрішню роботу над собою, результатом якої є особистість, що довела свій розвиток до можливої мети відповідно до загальнолюдських духовних цінностей (Яблонська, 2015).

Н. Пророк досліджує процес самовдосконалення в контексті видів, напрямів, змістів цього процесу. На думку Н. Пророк, самовдосконалення – це суперечливий процес, який фактично примушує суб'єкта до постійного пошуку себе в різних типах, способах поведінки, стилях (Пророк, 2012).

Кардинально інший підхід до дослідження феномена самовдосконалення має дослідниця Т. Шестакова. Вона переконує, що існують суспільні передумови самовдосконалення особистості, якими стають: зовнішня підтримка, що виражається у створенні сприятливих умов для його реалізації; цілеспрямоване формування необхідних особистісних мотивів, якостей, здібностей, знань та ін., що формують основу готовності до самовдосконалення, а також забезпечують його ефективність, та педагогічний супровід процесів самотворення, завдяки якому забезпечується необхідна підтримка людини в її самовдосконаленні (Шестакова, 2006).

Проаналізувавши теоретичні джерела з психології, можемо констатувати, що в психологічній літературі відсутній єдиний підхід щодо визначення змісту, природи, основних детермінант процесу самовдосконалення, що можна пояснити багатомірністю і складністю проблеми самовдосконалення особистості. Здатність до самовдосконалення особистості реалізується тоді, коли особистість стає суб'єктом. Самовдосконалення особистості залежить від її власної активності, її цілей, мотивів і переконань. Необхідною умовою самовдосконалення особистості є взаємозв'язок цілей з актуальними цінностями суспільства.

Ці підходи акумулювалися в педагогічному трактуванні феномена самовдосконалення.

Самовдосконалення є важливою педагогічною категорією, оскільки воно визначає процес постійного розвитку особистості вчителя і вдосконалення його професійних навичок і умінь. Самовдосконалення передбачає постійне підвищення кваліфікації вчителів, набуття нових навичок з метою підвищення свого рівня професіоналізму. Застосування цієї педагогічної категорії сприяє підвищенню рівня якості освіти.

У педагогічній літературі самовдосконалення визначається з позиції суб'єкта діяльності. Педагогіка розглядає процес самовдосконалення особистості вчителя через розвиток його професійних здібностей відповідно до зовнішніх вимог суспільства та індивідуальної програми розвитку.

Вивчення феномена самовдосконалення особистості знайшли втілення у педагогічних дослідженнях мислителів різних історичних епох.

Так, погляди відомого чеського педагога-гуманіста Я. Коменського на процес самовдосконалення особистості були пов'язані з необхідністю з раннього дитинства виховувати та виробляти у себе позитивні моральні риси та якості, такі як мужність, поміркованість, справедливість, наполегливість у праці, виконання правил поведінки. У відомій своїй праці «Закони для вчителів» педагог наголошує на важливості вдосконалення своєї педагогічної майстерності, поглиблення своїх знань та умінь, а мистецтва навчання можна досягти за допомогою самоосвітньої діяльності та постійного саморозвитку вчителя (Тертична, 1999).

Важливість самовдосконалення особистості вчителя розкрито у педагогічних працях Дж. Локка. Він наголошував на тому, що вчитель, вихователь має спершу виховати себе, адже вказівки вчителя не повинні суперечити його поведінці (Грищенко, 2019).

Швейцарський педагог XVIII – початку XIX сторіч І. Песталоцці сформулював тезу про основоположну роль морального виховання як бази для інших видів виховання, а також необхідність прищеплення об'єкту виховання потреби у постійному вдосконаленні та самовдосконаленні. Родинні відносини розглядаються педагогом як визначальні для розвитку особистості (Грищенко, 2019).

Самовдосконалення як фактор розвитку особистості вивчали видатні вітчизняні педагоги В. Сухомлинський, К. Ушинський.

Так, В. Сухомлинський на основі глибокого вивчення філософської, наукової, педагогічної та психологічної літератури, досвіду відомих учителів, методистів та завдяки власним надбанням у педагогічній практиці визначав феномен самовдосконалення особистості як процес, який включає в себе два напрями саморозвитку особистості – самоосвіту (нагромадження та синтез знань, розумове виховання, інтелектуальне зростання особистості) та самовиховання (виховання рис характеру, волі, певної поведінки).

Велике значення В. Сухомлинський надавав процесу самовиховання та визначав його як досягнення згоди із самим собою, пошук сенсу життя людини, самореалізацію можливостей, природних здібностей. Самоосвіту видатний вчений трактував як підвищення теоретичного рівня вчителя, його ідейності, поглиблення і розширення знань з профільних предметів, володіння досягненнями педагогічної та психологічної науки, методики.

Згідно з ідеями В. Сухомлинського, процес самовдосконалення особистості починається з усвідомлення себе суб'єктом свого життя, з оцінки та усвідомлення власних можливостей,

здібностей, умінь та навичок та своїх цілей розвитку. Відомий педагог наголошував на важливості ставлення до особистості як до суб'єкта власної діяльності. Він писав, що «виховувати людину – означає виховувати у неї вимогливість до самої себе. А це можливо лише тоді, коли людину не ведеш постійно за руку, а надаєш їй можливість бути собою, відповідати за саму себе, виробляти власну життєву позицію» (Сухомлинський, 1984).

Цікавими й актуальними для нас є погляди К. Ушинського на процес самовдосконалення особистості. Видатний педагог висвітлював свої роздуми про самовдосконалення у творах, зокрема у «Листах до друзів» та «Роздуми у власному житті».

Можна виділити основні аспекти його поглядів на процес самовдосконалення. 1. *Гармонійний розвиток особистості*. К. Ушинський вважав, що освіта повинна сприяти гармонійному і цілеспрямованому розвитку всіх аспектів особистості: морального, фізичного, інтелектуального та духовного. 2. *Самоосвіта особистості*. Він підкреслював важливість самоосвіти та самовдосконалення. Вважав, що людина повинна бути активною в процесі навчання і вдосконалювати саму себе, вона повинна бути суб'єктом власної діяльності. 3. *Самостійність особистості*. Відомий педагог підтримував ідею, що людина повинна мати можливість вибору та самостійно приймати рішення щодо розвитку внутрішніх мотивів. 4. *Духовний розвиток особистості*. Він вважав, що саме духовний розвиток є надзвичайно важливим. Саме ж виховання особистості сприяє формуванню моральних цінностей та духовному розвитку (Єрахторіна, 2013).

У ХХ сторіччі феномен самовдосконалення особистості тривалий час не аналізувався вченими як самостійний об'єкт наукового дослідження. Процес самовдосконалення розглядався у зв'язку з вивченням інших проблем.

У 70-х роках ХХ сторіччя феномен самовдосконалення набуває розвитку у психолого-педагогічній літературі, філософії. Варто зазначити, що феномен самовдосконалення розглядають як синонімічне поняття до такого терміна, як «самовиховання». Однак саме в цей час з'являються передумови для розрізнення цих понять.

Багато практичних рекомендацій щодо самовдосконалення особистості вчителя можна знайти у працях видатного українського педагога Г. Ващенка.

Сучасні педагоги і методисти досліджують поняття самовдосконалення у міждисциплінарному вимірі. Зокрема, можна виділити такі напрями сучасних досліджень феномена самовдосконалення: проблема самовдосконалення в педагогіці в межах особистісно орієнтованого напрямку (Г. Балл, І. Бех, А. Капська); проблема професійного саморозвитку та самовдосконалення (Н. Ничкало, О. Савченко).

Охарактеризуємо деякі з них.

І. Бех зазначає, що самовдосконалення є умовою самореалізації особистості, зміною суб'єкта у розвитку свого Я-ідеального, яке виникає під впливом внутрішніх та зовнішніх обставин та чинників (Бех, 2006).

О. Савченко, вважає, що особистісно орієнтований освітній процес, як «повноцінне емоційно насичене й суспільно значуще спільне творче життя педагога і вихованців, що відповідає їхнім основним соціогенним потребам» (Савченко, 1996), є основою особистісно орієнтованого навчання, яке своєю чергою створює умови для ефективного саморозвитку.

Л. Кулікова, яка досліджувала наукову проблему самовдосконалення і саморозвитку особистості, стверджує, що самовдосконалення – це процес творчої зміни особистістю власних духовних, цінних, етичних, моральних, практичних, чуттєвих, інтелектуальних особливостей з метою досягнення життєвих цілей (Яблонська, 2015).

С. Сисоєва самовдосконалення визначає як «творчу діяльність щодо підвищення своєї професійної та загальної культури, із самовиховання і саморозвитку професійно значущих якостей, креативності, створення своєї творчої лабораторії» (Сисоєва, 2006).

Гуманістична педагогіка основною цінністю вважає особистість з її здатністю до саморозвитку і самовдосконалення (В. Сухомлинський). Саме ці принципи становлять підґрунтя концепції особистісно зорієнтованої освіти.

Варто зазначити, що ефективними та продуктивними способами стимулювання самовдосконалення і саморозвитку особистості є активне використання інноваційних технологій та методів пошукового характеру, створення освітнього середовища, яке сприяє розвитку особистості, а також моніторинг динаміки особистісно професійного розвитку (Сисоєва, 2006).

Поняття «самовдосконалення» науковці часто ототожнюють з такими поняттями, як-от: «самоактуалізація», «саморозвиток», «самовиховання», «самореалізація», «самоосвіта».

Аналіз педагогічного тлумачення самовдосконалення дозволив вважати його найвищою формою саморозвитку особистості, що є усвідомленим і спрямованим на зміну себе і своїх професійних здібностей процесом, який відповідає зовнішнім і внутрішнім вимогам та загальнолюдським цінностям.

Здійснений аналіз феномена самовдосконалення відповідно до феноменології філософії, психології та педагогіки дозволив визначити його міждисциплінарну природу. Генеза проблеми самовдосконалення у філософії уможливила констатацію його ідеалістичного, матеріалістичного та діалектичного трактування як процесу, що спрямований на розвиток особистості й визначається її внутрішніми мотивами до самовдосконалення. Загалом, у сучасній філософії обґрунтовується суспільна зумовленість процесу самовдосконалення. Психологія тлумачить самовдосконалення як здатність особистості, що реалізується, коли особистість стає суб'єктом. При цьому самовдосконалення особистості залежить від її власної активності, її цілей, мотивів і переконань. Педагогічне трактування самовдосконалення пов'язане з його розглядом як найвищої форми саморозвитку особистості, що є усвідомленим і спрямованим на зміну себе і своїх професійних здібностей процесом, який відповідає зовнішнім і внутрішнім вимогам та загальнолюдським цінностям. Подальшого студіювання потребує проблема професійного самовдосконалення, що є міждисциплінарним синтезом його філософського, психологічного й педагогічного трактування.

Список використаної літератури

1. Бех І. Д. Виховання особистості : підруч. для студ. ВНЗ. Київ : Либідь, 2008. 840 с.
2. Войтко В. І. Психологічний словник. Київ : Либідь, 1982. 215 с.
3. Грищенко С. В. Самовдосконалення особистості : монографія / ред.: З. Н. Курлянд, І. В. Бужина. Київ : НУЧК ім. Т. Г. Шевченка, 2019. 188 с.
4. Єрахторіна О. М. Самовдосконалення особистості у науковій рефлексії і реалізації біографічних проєктів. Харків : Іванченка І. С., 2013. 215 с.
5. Зязюн Л. Саморозвиток особистості в освітній системі Франції : монографія. Київ-Миколаїв : МДГУ ім. Петра Могили, 2006. 388 с.
6. Пророк Н. В. Уявлення про самовдосконалення в сучасній психології. *Актуальні проблеми психології*. 2012. Вип. 23. С. 527–537.
7. Савченко О. Особистісно-орієнтована модель підготовки майбутнього вчителя. *Система неперервної освіти: здобутки, пошуки, проблеми* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 28-31 жовтня 1996 р.). Чернівці, 1996. С. 10–13.
8. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підручник. Київ : Міленіум, 2006. 344 с.
9. Психолого-педагогічні основи процеси вираження особистості : монографія / за ред. Л. З. Сердюк. Київ : Педагогічна думка, 2015. 197 с.
10. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю. Київ, 1988. 302 с.
11. Тертична В. Самовдосконалення особистості: культурологічний аспект : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 1999. 20 с.

12. Шестакова Т. С. Формування готовності майбутніх педагогів до професійного самовдосконалення : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2006. 43 с.

13. Яблонська Т. Психолого-педагогічні умови активізації самовдосконалення особистості. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. праць інституту психології імені Г. С. Костюка. 2015. Т. X. № 27. С. 712–721.

14. Хатунцева С. Теоритичні і методичні засади формування у майбутніх вчителів готовності до самовдосконалення у процесі індивідуалізації професійної підготовки. Бердянськ, 2018. 561 с.

15. Боришевський М. Й., Пенькова О. І. Виховання духовності особистості : навч.-метод. посіб. / ред. М. Й. Боришевський. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 104 с.

References

1. Bekh, I. D. (2008). *Vykhovannia osobystosti* [Personality education]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

2. Voitko, V. I. (1982). *Psykhologichnyi slovnyk* [Psychological dictionary]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

3. Hryshchenko, S. V. (2019). *Samovdoskonalennia osobystosti* [Self-improvement of the individual]. Eds.: Z. N. Kurliand, I. V. Buzhyna. Kyiv: NUCHK imeni T. H. Shevchenka [in Ukrainian].

4. Yerakhtorina, O. M. (2013). *Samovdoskonalennia osobystosti u naukovii refleksii i realizatsii biohrafichnykh proektiv* [Self-improvement of the individual in scientific reflection and implementation of biographical projects]. Kharkiv: Ivanchenko I. S. [in Ukrainian].

5. Ziazun, L. (2012). *Samorozvytok osobystosti v osvittinii systemi Frantsii* [Self-development of personality in the educational system of France]. Kyiv-Mykolaiv: MDHU im. Petra Mohyly [in Ukrainian].

6. Prorok, N. V. (2012). *Uiavlennia pro samovdoskonalennia v suchasni psykhologii* [Ideas about self-improvement in modern psychology]. *Aktualni problemy psykhologii – Actual Problems of Psychology*, 23, 527–537 [in Ukrainian].

7. Savchenko, O. (1996). *Osobystisno-orientovana model pidhotovky maibutnoho vchytelia* [Person-oriented model of future teacher training]. *Systema neperervnoi osvity: zdobutky, poshuky, problem – The system of continuous education: achievements, searches, problems*. (pp. 10–13) [in Ukrainian].

8. Sysoieva, S. O. (2006). *Osnovy pedahohichnoi tvorchosti* [Basics of pedagogical creativity]. Kyiv: Milenium [in Ukrainian].

9. Serdyuk, L. Z. (Eds.). (2015). *Psykhologo-pedahohichni osnovy protsesy vyrazhennia osobystosti* [Psychological and pedagogical foundations of expression processes personality]. Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].

10. Sukhomlynskyi, V. O. (1988). *Sto porad uchytelivi* [One hundred tips for the teacher]. Kyiv [in Ukrainian].

11. Tertychna, V. (1999). *Samovdoskonalennia osobystosti: kulturolohichni aspekt* [Self-improvement of the individual: cultural aspect]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].

12. Shestakova, T. S. (2006). *Formuvannia hotovnosti maibutnikh pedahohiv do profesiinoho samovdoskonalennia* [Formation of readiness of future teachers for professional self-improvement]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

13. Yablonska, T. (2015). *Psykhologo-pedahohichni umovy aktyvizatsii samovdoskonalennia osobystosti* [Psychological and pedagogical conditions for activation of self-improvement of the individual]. *Aktualni problemy psykhologii – Actual Problems of Psychology*, X, 27, 712–721 [in Ukrainian].

14. Khatuntseva, S. (2018). *Teorytechni i metodychni zasady formuvannia u maibutnikh vchyteliv hotovnosti do samovdoskonalennia u protsesi indyvidualizatsii profesiinnoi pidhotovky* [Theoretical

and methodological principles of the formation of future teachers' readiness for self-improvement in the process of individualization of professional training]. *Berdiansk* [in Ukrainian].

15. Boryshevskiy, M. Y., & Penkova, O. I. (2013). *Vykhovannia dukhovnosti osobystosti* [Education of the spirituality of the individual]. Kirovohrad: Imeks-LTD [in Ukrainian].

Желанова В. В., Рій Ю. В. Дослідження феномена самовдосконалення в міждисциплінарному контексті

У поданій статті доведено актуальність феномена самовдосконалення як суттєвої особистісної та професійної якості у контексті глобалізації сучасного світу, інтеграції освіти України до європейського освітнього простору, трансгресивності суспільства в XXI столітті. Обґрунтовано доцільність аналізу самовдосконалення на засаді міждисциплінарної методології, що передбачає розгляд певних об'єктів, явищ і процесів як міждисциплінарний синтез відповідно до феноменології різних наук. У форматі філософії проаналізована генеза підходів до тлумачення самовдосконалення починаючи з часів античності. Висвітлена суспільна зумовленість процесу самовдосконалення, представлено розгляд його базових форм, а саме: ідеалістичної, матеріалістичної та діалектичної. Доведена детермінація самовдосконалення особистості цілями й цінностями суспільства. Представлено три основних аспекти розгляду самовдосконалення в психології, а саме: як явища, що розкриває можливості людини, її сутність; як явища самоактуалізації особистості; як якості, що сприяє духовному росту особистості і виявляє можливості свідомості та самосвідомості людини. Акцентовано зв'язок самовдосконалення із суб'єктивністю особистості. З'ясовано, що самовдосконалення особистості залежить від її власної активності, цілей, мотивів і переконань. Педагогічне трактування самовдосконалення пов'язане з його розглядом як найвищої форми саморозвитку особистості, що є усвідомленим і спрямованим на зміну себе і своїх професійних здібностей процесом, який відповідає зовнішнім і внутрішнім вимогам та загальнолюдським цінностям. З'ясовано, що поняття «самовдосконалення» науковці іноді ототожнюють з такими поняттями, як «самоактуалізація», «саморозвиток», «самовиховання», «самореалізація», «самоосвіта».

Ключові слова: самовдосконалення, саморозвиток, міждисциплінарність, особистість, самовиховання, професійна якість.

Zhelanova V., Riy Yu. Study of the phenomenon of self-improvement in an interdisciplinary context

The presented article proves the relevance of the phenomenon of self-improvement as an essential personal and professional quality in the context of the globalization of the modern world, the integration of Ukrainian education into the European educational space, and transgressiveness of society in the XXIst century. The expediency of the analysis of self-improvement on the basis of an interdisciplinary methodology, which involves the consideration of certain objects, phenomena and processes as an interdisciplinary synthesis according to the phenomenology of various sciences, is substantiated. In the format of philosophy, the genesis of approaches to the interpretation of self-improvement, starting from antiquity, is analyzed. The social conditionality of the process of self-improvement is highlighted, the consideration of its basic forms is presented, namely: idealistic, materialistic and dialectical. The determination of the self-improvement of the individual by the goals and values of society is proven. Three main aspects of consideration of self-improvement in psychology are presented, namely: as a phenomenon that reveals the capabilities of a person, his essence; as phenomena of self-actualization of the individual; as a quality that contributes to the spiritual growth of the individual and reveals the possibilities of human consciousness and self-awareness. The connection between self-improvement and individual subjectivity is emphasized. It was found that the self-improvement of an individual depends on his own activity, goals, motives and beliefs. The pedagogical interpretation of self-

improvement is related to its consideration as the highest form of personal self-development, which is a conscious process aimed at changing oneself and one's professional abilities, which meets external and internal requirements and universal human values. It was found that scientists sometimes identify the concept of “self-improvement” with such concepts as “self-actualization”, “self-development”, “self-education”, “self-realization”, “self-education”.

Key words: self-improvement, self-development, interdisciplinary, personality, self-education, professional quality.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 28.11.2023 р.
Прийнято до друку 22.12.2023 р.